

Revoluțiile liberale din secolul al XIX-lea

Industrializare capitalistă,
lupte socio-politice
și modernizare culturală



JUAN SISINIO PÉREZ-GARZÓN

LITERA
București

CUPRINS

INTRODUCERE	6
RESTAURAȚIE, VALURI REVOLUȚIONARE ȘI ROMANTISM <i>1814-1848</i>	15
REVOLUȚIILE DE LA 1848. NOI VOCI ÎN ISTORIE <i>1848-1850</i>	41
SOCIETĂȚI ȘI STATE <i>1850-1900</i>	67
NOUA CIVILIZAȚIE LIBERALĂ ȘI INDUSTRIALĂ <i>1850-1900</i>	103
ANEXE	133

1

RESTAURAȚIE, VALURI
REVOLUȚIONARE
ȘI ROMANTISM

1814–1848

Revoluția Americană din 1776 și Revoluția Franceză din 1789 au compromis ordinea politică existentă. Statul american în devenire a rupt relațiile cu monarhia britanică și a creat o republică guvernată de prima constituție scrisă din istorie, iar cel de-al doilea stat l-a ghilotinat pe rege, ambele proclamând libertatea și egalitatea cetățenilor, împotriva privilegiilor care fuseseră instaurate de secole. Ulterior, Napoleon a extins aceste principii prin cuceririle sale militare și a organizat noi regate cu sisteme parlamentare în Peninsula Iberică și în Peninsula Italică, în cele 38 de state germane pe care le-a grupat sub denumirea de Confederația Rinului, într-o parte a Balcanilor (Provinciile Ilire), în Elveția, Olanda și Polonia. Revoluțiile și războaiele au zguduit continentul european începând cu 1792 și au provocat panică în rândul aristocrațiilor și al ierarhiilor eclesiastice, ceea ce a dus la crearea unei alianțe extraordinare a țărilor împotriva lui Napoleon, care a reușit să-l învingă definitiv la Waterloo, în 1815.

În acel an, a avut loc triumful a trei puteri absolutiste (Rusia, Austria și Prusia), precum și al Marii Britanii, care era o monarhie

parlamentară. Aceasta din urmă a fost motivată de dorința de a zdrobi ambițiile imperialiste ale Franței și de a obține hegemonia mondială; celelalte națiuni au fost motivate de dorința de a restabili absolutismul ca sistem politic și social. De aceea, termenul „Restaurație“ este aplicat istoriei europene din 1815 până la valul de schimbări liberale din 1830. Mai mult, în 1815, vechile monarhii absolutiste au impus din nou interesele aristocrațiilor feudale și ale instituțiilor bisericești, care dețineau averi enorme în țările catolice. De fapt, abolirea puterilor și privilegiilor ecleziastice, pe care liberalii au desăvârșit-o, a făcut din Biserica Catolică cel mai mare agitator al reacției absolutiste.

Cu toate acestea, restabilirea „vechiului regim“ nu a fost ușoară. Liberalismul a atras sectoare sociale din ce în ce mai puternice și mai mobilizate, de la clasele burgheze emergente și straturile mijlocii de agricultori și de meșteșugari până la țăranii care se opuneau servitutiilor feudale. Valurile succesive de revoluții din 1820, 1830 și 1848 au confirmat faptul că restaurația absolutistă nu a oprit aspirațiile socioeconomice și politice rezumate în sloganul libertate, pentru a căror desfășurare mișcarea romantică a fost decisivă. În acei ani, a fi romantic a devenit sinonim cu a crede în revoluția pentru libertatea cetățenilor, dar și a popoarelor și națiunilor. Romantismul, de fapt, a activat și a canalizat sentimentele de identitate națională pe întregul continent, atât în rândul revoluționarilor, cât și în cel al reacționarilor.

Harta Europei după Congresul de la Viena

Congresul de la Viena (1815) a instaurat pacea după mai bine de douăzeci de ani de războaie și de revoluții, dar a reorganizat continentul

în funcție de noi interese și echilibre de putere. Coaliția cu puterile absolutiste (Austria, Rusia și Prusia) pentru a-l învinge pe Napoleon a fost organizată de liderul majorității conservatoare din Camera Comunelor din Marea Britanie, lordul Castlereagh, ministru britanic de externe. Argumentul său a fost convingător: consolidarea „singurei securități perfecte împotriva brațelor revoluționare care încă există mai mult sau mai puțin în fiecare stat din Europa“.

De fapt, ei s-au unit împotriva lui Napoleon și împotriva ideilor liberale, iar pentru a organiza pacea politică și teritorială, împăratul austriac și ministrul său de externe, Metternich – care a fost protagonistul acordurilor –, țarul Aleksandru I, regele Prusiei – care și-a delegat responsabilitatea prințului Hardenberg și lui Wilhelm von Humboldt –, ministrului britanic Castlereagh, menționat mai sus, și, din partea franceză, ministrul Talleyrand s-au întâlnit la Viena. Erau cele cinci mari puteri, însoțite de reprezentanții celorlalte țări europene, considerate de rang inferior, pentru chestiuni minore.

La Viena au fost convenite trei principii: în primul rând, legitimitatea, adică restaurarea dinastiilor detronate de Napoleon, iar acest lucru afecta Franța, Spania, Statele Papale, diferitele regate italiene și, în general, pe toți semnatarii; al doilea principiu, echilibrul între state; și, în sfârșit, dreptul puterilor de a interveni în alte țări pentru a împiedica revoluțiile liberale de pe continent.

Harta Europei a fost reorganizată cu ajutorul principiului echilibrului, hartă care, în mod paradoxal, nu era cea de dinainte de Napoleon. Dimpotrivă, Confederația Rinului, creată de împăratul francez pentru a reduce cele peste 350 de state germane la 38, a fost păstrată și redenumită Confederația Germană, deși se afla sub

controlul Imperiului Austriac și era guvernată de un sistem absolutist. La rândul său, Marea Britanie, care urmărea în primul rând să domine mările și să nu fie umbrită de nicio putere europeană, și-a impus criteriile: în Mediterana, a păstrat Malta și Insulele Ionice și a reușit să transfere Norvegia de la Danemarca la Suedia, pentru a evita controlul accesului la Marea Baltică de către un singur stat, și a forțat unirea Olandei cu Țările de Jos austriece (Belgia) pentru a avea un regat tampon la gurile Rinului și ale Scheldtului. Mai mult, a creat o contrapondere continentală prin sprijinirea anexării de către Rusia a Finlandei în detrimentul Suediei, a Basarabiei în detrimentul Turciei și a unei mari părți din Polonia ca „protectorat“.

Prusia a câștigat cel mai mult teritoriu: a anexat Renania și jumătate din Saxonia, devenind o putere economică. Austria, pe lângă faptul că a obținut o zonă din Polonia, a recâștigat controlul asupra Italiei de nord și centrale. Imperiului Otoman i-au fost respectate teritoriile din Balcani.

Aceste acorduri au rămas în vigoare în Europa Centrală și de Est timp de aproape un secol, iar Bătrânul Continent nu s-a confruntat cu un război generalizat până în 1914. Au existat, desigur, ciocniri, dar acestea au fost parțiale și de scurtă durată, precum Războiul Franco-Prusac (1870–1871) și, mai înainte, Războiul Crimeii (1853–1856), care au avut mai mulți combatanți, dar fără anvergura continentală a războaielor napoleoniene.

Mai mult, Marea Britanie a impus la Viena abolirea internațională a comerțului cu sclavi. Acest lucru a fost posibil deoarece marina sa avea mai multe nave decât flotele celorlalte puteri. Această marină reprezenta coloana vertebrală a celei mai dezvoltate economii

MARI PERSONALITĂȚI

Metternich, bastionul european al absolutismului



Aristocrat al Imperiului Austriac, după ce a dobândit o vastă experiență în diverse ambasade, Klemens Metternich (1773–1859) a fost ministrul de externe al împăratului și, din 1821, a îndeplinit funcția de prim-ministru până în 1848. A organizat Congresul de la Viena (1815) și a devenit bastionul european al absolutismului și al valorilor Vechiului Regim.

Toate eforturile sale s-au concentrat asupra prevenirii răspândirii liberalismului și a zdrobirii schimbărilor politice și sociale provocate de cuceririle lui Napoleon în Europa. A apărat puterile și monopolurile economice și sociale ale claselelor privilegiate și a respins și a persecutat toate tipurile de libertate, pentru care a creat o poliție de supraveghere ideologică. De asemenea, s-a opus aspirațiilor naționaliste. A condus Imperiul Austriac timp de patru decenii, până în 1848, când fraza atribuită

lui a devenit realitate: „Când Parisul strănută, Europa răcește”, iar revoluțiile care au început în capitala franceză au ajuns în inima Imperiului Austriac. Metternich a fost nevoit atunci să fugă din Viena deghizat, în timp ce forțele liberale din stradă îi cereau demisia.



Portret al lui Klemens Wenzel von Metternich de Thomas Lawrence



Hartă a Europei după Congresul de la Viena. Literele majuscule indică marile puteri ale vremii.

industriale din lume, a cărei expansiune a comerțului și a investițiilor necesita o putere navală incontestabilă. Între timp, pe continent, cancelarul Metternich a susținut puterile vechilor regimuri

absolutiste. În acest scop, el s-a bazat pe Sfânta Alianță, formată din Austria, Rusia, Prusia și Franța, care și-a arogat „dreptul de intervenție“. Astfel, Metternich și Sfânta Alianță au fost responsabili pentru zdrobirea revoluțiilor liberale din 1820 în Europa, dar nu și a celor din America spaniolă. Începând cu anul 1830, nu au mai fost capabili să învingă revoluțiile liberale succesive din Franța, Spania și Portugalia. În cele din urmă, Metternich a trebuit să demisioneze în fața avântului revoluționar din 1848, care a ajuns chiar la Viena.

Revoluțiile din 1820

Contrar intențiilor Vienei, restaurarea absolutismului a fost marcată de o instabilitate politică permanentă. Revenirea la privilegiile și la puterea vechii aristocrații nu a reușit să înfrâneze dorința de libertate și aspirațiile socioeconomice ale unor largi categorii de populație afectate de ravagiile a două decenii de războaie, la care se adaugă o perioadă de recolte proaste cu creșteri de prețuri în tot Occidentul. Guvernele absolutiste s-au dovedit ineficiente, deoarece nu puteau conta pe cei mai buni profesioniști, majoritatea fiind militanți ai liberalismului.

Astfel, în 1820, s-a declanșat un val de revoluții liberale, dovadă că represiunea nu fusese suficientă, deoarece minorități active de burghezi, funcționari, intelectuali și militari se organizaseră în societăți secrete interconectate la nivel internațional pentru a realiza o „revoluție universală împotriva tiraniei“. Francmasonii și cărbunarii au fost deosebit de proeminenți. Francmasonii aveau o pleiadă de politicieni și de intelectuali care, împreună cu ofițeri din

armată, militau împotriva absolutismului. Cărbunarii, pe de altă parte, se dezvoltaseră mai ales în Italia și în Spania și propuneau obiective mai democratizante de libertate și de egalitate.

Fitulul revoluțiilor din 1820 s-a aprins în Spania. Trupele colonelului Riego s-au pronunțat, în luna ianuarie a aceluși an, în favoarea reinstaurării Constituției liberale care, aprobată la Cádiz în 1812, fusese abrogată de regele absolutist Ferdinand al VII-lea în 1814. Spania a fost exemplul eșecului absolutismului: deși Ferdinand al VII-lea restabilise privilegiile aristocrației și ale Bisericii, cu temuta Inchiziție, și îi persecutase pe liberali, numărul acestora era în creștere în rândul celor mai mobilizate sectoare ale societății, chiar și în rândurile armatei, astfel încât existau conspirații constante an de an pentru a instaura un guvern liberal. În cele din urmă, au reușit cu Riego în 1820: monarhul a trebuit să depună jurământ față de Constituția din 1812 și să accepte un guvern format din „prizonieri“, adică întemnițați de regele însuși, care a pus în mișcare abolirea senioratelor feudale, naționalizarea și vânzarea proprietăților călugărilor care au fost excomunicați, abolirea Inchiziției, introducerea sistemului parlamentar și răspândirea libertăților.

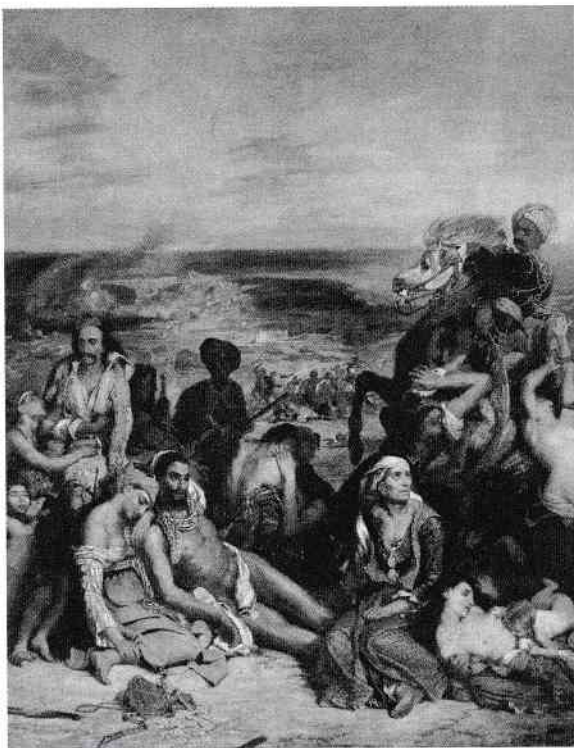
Succesul liberal din Spania a reprezentat un model pentru alte revoluții. În iulie 1820, au avut loc revoluțiile din Napoli și din Sicilia, în august în Portugalia, iar în 1821 valul revoluționar a ajuns în Regatul Piemontului și în Grecia. În toate cazurile a fost introdusă o constituție, după modelul constituției spaniole din 1812, cea mai avansată dintre toate la acea vreme. Pe de altă parte, a existat un conținut naționalist atât în Piemont, cât și în Napoli

și Sicilia, deoarece cărbunarii, arhitecți proeminenți în ambele cazuri, aspirau la unificarea Italiei. De asemenea, în Grecia, rebelii, aflați sub dominație turcă, au luptat pentru a se organiza ca națiuni independente.

Răspunsul puterilor din Sfânta Alianță a fost răsunător. Trupele austriece trimise de cancelarul Metternich au zdrobit insurecțiile din regatele Piemont, Napoli și Sicilia, iar cărbunarii italieni s-au refugiat în Spania, un exemplu pentru revoluționarii vremii. Aceste puteri s-au întâlnit, așadar, la Verona (1822), unde, grație eforturilor ministrului francez Chateaubriand, au convenit ca Franța să-și asume responsabilitatea de a aboli Constituția și de a restabili puterea absolută a lui Ferdinand al VII-lea. Acest lucru a fost realizat în 1823 de către armata franceză cunoscută sub numele de Cei o sută de mii de fii ai Sfântului Ludovic.

Cu toate acestea, conspirațiile antiabsolutiste nu au încetat și au ajuns chiar în inima imperiilor autocratice. În decembrie 1825, militarii liberali din armata rusă s-au aflat pe punctul de a da lovitură de grație țarismului („decembriștii“), în timp ce poliția lui Metternich nu putea să-i supravegheze pe toți cei suspectați de idei liberale. Nu a fost cruțat nici măcar Beethoven, care se opunea atât de mult absolutismului încât a pus ca punct culminant al *Simfoniei a IX-a*, *Oda bucuriei*, un text de Schiller, o veritabilă apologie a libertății, așa cum a fost ea înțeleasă la premiera sa (1824). *Simfonia a IX-a* era muzica optimistă a celui care nu se resemna cu înfrângerea, având un mesaj răsunător în explozia sa finală: „Toți oamenii vor fi frați!“ Fără îndoială, ideea de libertate a populat mințile multora, în ciuda poliției lui Metternich.

Masacrul din Chios (1824),
pictură în ulei de Eugène
Delacroix. Această pictură
înfățișează masacrul comis
de otomani pe insula Chios
în timpul Războiului de
Independență a Greciei.



Independență și naționalism

Merită reamintit că în revoluțiile din 1820 s-a evidențiat naționalismul, în Italia pentru realizarea unificării și în Grecia pentru obținerea independenței față de Imperiul Turc. Prima a fost zdrobită de Imperiul Austriac, dar cea de-a doua a divizat puterile Sfintei Alianțe. Când sultanul turc l-a spânzurat pe patriarhul Grigore al V-lea al Constantinopolului în 1821, acuzându-l de instigare la rebeliune, în Rusia, puterea cea mai absolutistă a Sfintei Alianțe, a luat naștere o mișcare de susținere a grecilor. Această susținere s-a răspândit în

Marea Britanie și în Franța, dar în sens invers: liberalii au transformat Grecia într-un simbol al luptei împotriva despotismului. S-au înrolat luptători voluntari, printre care și poetul Lord Byron. Mai mult, guvernul Franței și cel al Marii Britanii, interesate să deschidă rute, piețe și sfere de influență pe malurile estice ale Mediteranei, au intrat pe deplin în conflict, trimițându-și flotele începând din 1827. În cele din urmă, în 1829, Imperiul Turc a trebuit să recunoască Grecia ca regat independent, să respecte liberul tranzit prin strâmtoarele Bosfor și Dardanele și să despăgubească Rusia, cedându-i Țara Românească și Moldova.

Sfânta Alianță s-a lovit și de independența Americii spaniole. Sloganul „America pentru americani“, formulat de președintele american Monroe în 1823 (celebra „Doctrină Monroe“), a oprit puterile absolutiste, al căror mandat de restabilire a absolutismului în monarhia hispanică era îndeplinit la acea vreme de armata invadatoare a Celor o sută de mii de fii ai Sfântului Ludovic. Statele Unite au protejat astfel independența americană și au pus absolutismul într-o dilemă insurmontabilă. Nu a existat o confruntare între continente, căci în 1824 trupele spaniole au fost înfrânte definitiv la Ayacucho, iar Sfânta Alianță nu a avut forțele necesare pentru a susține aventura de restaurare a puterii absolute a regelui spaniol în America.

Așadar, în 1824, s-a desăvârșit procesul diferitelor războaie de independență care începuse în 1810. Acestea izbucniseră atunci când Napoleon, instalându-l pe fratele său Joseph ca nou rege al Spaniei, a creat un vid de putere exploatat de creoli – comercianți și bogați proprietari de terenuri de pe continentul american – pentru